

DR. SAÁD ANDORRA EMLÉKEZÜNK

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

Változnak az idők, és mi is változunk velük, mondták a latinok. Múzeumi dolgozószobámban megtartottam az írógépet, de már ott a számítógép, a maga csodálatos lehetőségével, javításokkal, elmentésekkel. Ugyanakkor, a harmadik évezred elején bennünk is felmerül a gondolat, mint Vörösmartyban a könyvtárak láttán, az óriási felhalmozott tudásanyag, a technikai eszközök szinte embert pótló vívmányai mellett mi az, ami változatlan, amit öröknek lehet mondani, s ami az emberi élethez nélkülözhetetlen.

Harminc éve, 1971-ben Gádor Judittal ketten jöttünk a Kemenczei házaspár szabbaddá vált régész munkakörébe a Herman Ottó Múzeumba. Nem ismertük se a várost, se a megyét, s így rendkívül sokat jelentett a nyugdíjas orvos, dr. Saád Andor (1. kép) önzetlen segítsége. Nagy terepismerettel rendelkezett, s mondhatjuk, 1920-tól tanúja volt a bükki barlangok feltárásának, s a környéken történő régészeti kutatómunkának. A nagyok, Kadić Ottokár geológus és Hillebrand Jenő régész mellett dolgozott, de önállóan is ásatott. Mégis az orvosi hivatást választotta életpályájának, az emberi szervezet megismerését tartotta a legfontosabbnak, és a gyógyítást. Orvos lett, de az ember kialakulása, a fejlődés szakaszai mindvégig érdekelték. Ez a kutató szenvedély vezette a barlangok feltárásához. Első munkája a *Mexikói barlang* ásatása volt. A terület tulajdonosa Amerikában szerzett pénzen vásárolta a birtokot, innen ered a név. A barlang a Tatár árokban, a kőbánya mellett nyílt. 1925-ben tárta fel Saád Andor Hillebrand Jenővel. A leletanyag a miskolci múzeumba került. A 2. képen a barlang bejáratánál dr. Saád Andorné Gaál Márta látható. A kép valószínűleg az 1940–1950-es években készülhetett. Saád Andor figyelemmel kísérte Hillebrand ásatását a miskolci *Avastetőn*. 5–6 méter mélységig mentek le az egykori bányászok, s az ő nyomukban a

1. kép. Dr. Saád Andor egy korábbi kézírásával

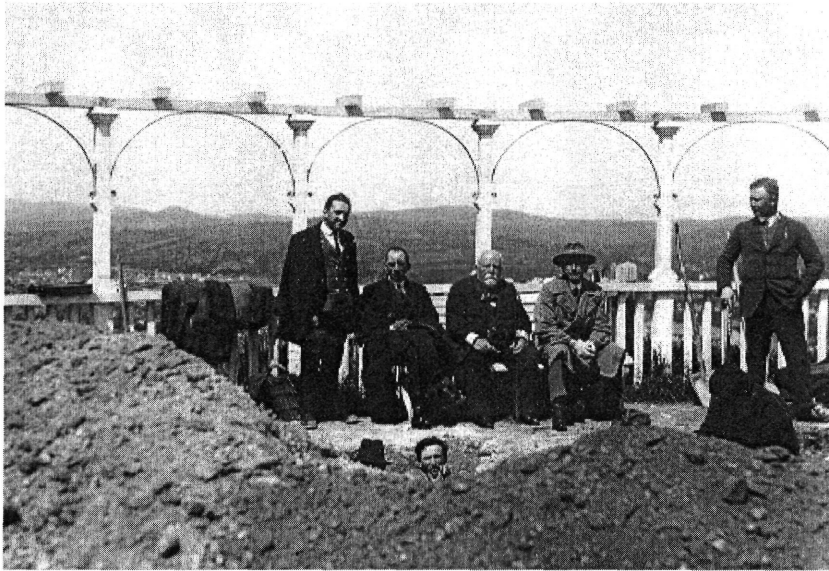
2. kép. A Mexikói barlang bejárata.
Fotó: Saád Andor

régészek. A kovabányák feltárása nagy visszhangra talált. A 3. kép az ásátás helyén készült 1930. május 12–20. között. Bal szélén Megay Géza áll. Ülnek: Leszih Andor, Gálffy Ignác és Hillebrand Jenő. A jobb szélén áll Husz Sándor, aki Muhiban volt tanító, és több leletet adott át a múzeumnak. A miskolci Avas ősrégészeti problémáiról Saád Andor 1955-ben tanulmányt jelentetett meg a Herman Ottó Múzeum Közleményeiben.

Megay Géza Saád Andorral 1930-ban *Ároktő-Dongóhalmon* mentett meg bronzkori, a füzesabonyi kultúrába tartozó sírokat. A *Diósgyőr-Tapolca* barlangban Saád A. 1932–34-ben végzett ásátást, mely körülbelül 1200 eszközt és szilánkot eredményezett. Az alsó rétegben a Szeleta kultúra leleteit találta. Saád Andor átadta a múzeumnak 1974-ben régészeti adattári vonatkozású irat- és fotóanyagát, mely 1037–1039. és 1095–1212/1974. számon került nyilvántartásba. Itt található a *tapolcai kolostorásatáson* készült fényképfelvétel (4. kép). Az ásátási brigád tagjai között a szemüveges álló alak Leszih Andor, jobbján Nyíry Dániel, kettőjük között Megay

Géza látható. Ugyancsak emlékezetes munka volt *Muhi középkori falu* feltárása. Az ásátás leleteivel láthatjuk a résztvevőket az 5. képen. Balról Leszih Andor, az ásátás vezetője áll, mellette Keményfy Béla ónodi állatorvos és a jobb szélén Megay Géza. A 6. kép Keményfy Béláról és Leszih Andorról készült. A barlangkutató a Herman Ottó Múzeum leltárkönyvei szerint folyamatos volt. *Szilvásvárakon, az Istállóskői barlangban* Saád A. Megay Gézával tűzhelyet talált 1926-ban. Neolit és vaskori leleteket gyűjtöttek (HOM ltsz. 53.65.1., 53.615.1., 53.895.1.). Vértes László kutatástörténeti összefoglalása szerint 1912-től ásattak a barlangban. A feltárók Kadić Ottokár, Mottl Mária, Hillebrand Jenő és Saád Andor voltak. Vértes László 1945-től folytatta a munkát. Saád A. többször meglátogatta, és fényképen örökítette meg az ásátást 1950 júliusában. A 7. képen az anyagválogatást láthatjuk a barlang előtt. A 8. képen a barlang bejáratánál a síneknél a munkások egy csoportja várja a csillét, a jobb szélén áll Vértes László. A barlangból csillén szállították ki a földet a szabadba. A 9. képen a vágány végénél az ásátási brigád tagjai között a második sorban bal szélén Vértes László guggol, a jobb szélén az álló alak Gábori Miklós. Az Istállóskői barlangban Vértes László az utolsó jégkorszak két kultúráját tárta fel.

A nagy *Kőlyuk barlangban* Saád többször járt. A régészeti leltárkönyv szerint 1946-ban például vaskori anyagot gyűjtött, ltsz. 53.614.1–3. 1947-ben Nemeskéri Jánossal dolgozott itt. Kalcedont, ltsz. 53.21.1. és bükki kultúrába tartozó leleteket találtak, ltsz. 53.68.1. és 53.603.1–2. Kadić Ottokár 1950. évi ásátása után is többször meglátogatta a barlangot, később bukósisakkal, mert időnként hullottak a mennyezet kövei. Sajnos, az illetéktelen behatolást és „aranyásást” nem tudta megakadályozni. Vértes László szerint a három barlangi medve koponyával valószínűleg azonos rétegben megmunkált kovaszilánkot talált Saád. 1947-ben Saád A. és Nemeskéri J. a *Vidróczky barlangban* végzett kutatást, majd ugyanebben az évben a *Szeleta barlangban*. Levélhegyet

3. kép. Ásatás az Avason. A pergolánál balról jobbra Megay Géza,
Leszih Andor, Gálffy Ignác, Hillebrand Jenő, Husz Sándor.
Fotó: Megay Géza

4. kép. Tapolcai ásatás. Középen áll Nyíri Dániel,
mellette szemüveggel Leszih Andor, közöttük Megay Géza

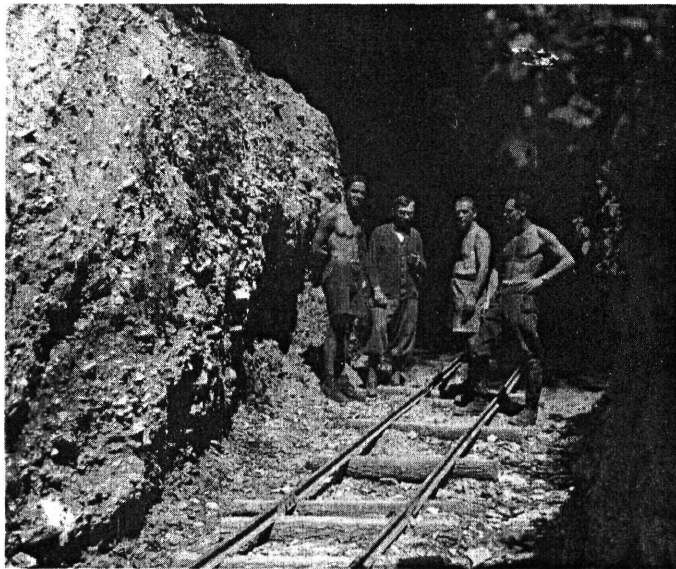
5. kép. A muhi ásatáson Leszih Andor, Keményffy Béla, ismeretlen személy és Megay Géza

6. kép. Keményffy Béla és Leszih Andor a muhi ásatáson

7. kép. Az Istállóskői barlang ásatása 1950-ben. Fotó: Saád Andor

*8. kép. Az Istállóskői barlang bejáratánál
Vértes László a munkásokkal*

9. kép. Csoportkép Vértes Lászlóval és Gábori Miklóssal. Fotó: Saád Andor

10. kép. Thoma Andor képeslapja Franciaországból

ástak ki például, ltsz. 53.35.10., 53.7.1–23. A barlangok leletei, a kultúra kialakulása vonzotta, s talán reménykedett, hogy emberleletet is talál. Mesélte, hogy gyermekkorában hallotta, hogy a Szeletában került elő koponya. Talán ezért is ásatott Nemeskéri János antropológussal. A múzeumnak átadott kéziratai között több tanulmánya van, így A Miskolc környéki ősember és a barlangkutatók rövid története és legfontosabb eredményei. 1965-ben fejezte be ezt a kéziratot. Az ember származása című tanulmányában említette a Balla barlangban 1909-ben Hillebrand által feltárt másfél éves gyermek koponyáját. A Subalyuk barlangban Dancza János ásatásán került elő egy mandibulatöredék és egy körülbelül 15 éves gyermek csontjai. Miskolc-Tapolcán a barlangban 1931-ben Megay Géza tárt fel egy nyakszirtcsontot. Feltételezhető, hogy még akad olyan barlang, melyben van embermaradvány. Saád kéziratai között sok cédula, cikk, különlenyomat van e témakörből, így

például a gánóci leletről, s itt vannak Thoma Andor cikkei is. Thoma Andor a Herman Ottó Múzeum antropológusa volt, éjszaka dolgozott, és Saád elbeszélése szerint Komáromy József az ő esetében méltányolta ezt a munkamódszert. Thoma Andor külföldre távozott, de Franciaországból is tájékoztatta miskolci barátját megfigyeléseiről (10. kép). Sajnos, betegsége és korai halála véget vetett kutatásainak.

Küldi: Roska Márton, VII. Medvehárom ut. 10. V. 3.
 Bp. 1955. X. 22.

Kedves, jó Andorom!

Ma hírdete Kriztal a címeted a akkor esemlért
 rd anyes mulasztásomra még nem köszöntem meg kedve
 figyelmedet. Fogadd a szerk rendjén becsúszhatóságom
 mellett Szinte és háide köszönetemet a jószágért.
 Működés alkalmá a lesz visszamenni a bakonybéli 10-
 ról adóó elküszem.

As ávas és kőnyúrdónak nyereségjaga vonszta
 a s Szavad. szokat, a terület alapes átréülése rend
 jén nek helyi kerül kébe, mit az eszve, a hód et
 mes és vaj ki a földből. Ma felszini leletek is, k-
 gan ártókora anyagot képriselnek a utba is igaz-
 tanak. A határozottan meltről veset/II. t. 1. 2. b. v.
 tesen, a 3. es. is valószínű és nincs kisdra, hogy
 annak indult az I. t. 2. 4. es. is! /Ossz deleg volt
 területenkint is megadni a keresztelevelet. Magzen
 szeretném is natura is látni éket, de és a de az
 én kshel 7 évas nyereségemben na az tényest.

As idén feljattam a bakonybéli pörögőhegy
 his barlangj: nek tovább felidésért. A leleteket me
 már 9 tábla szerint is el tudom különböztetni, melyre
 3 részben jelentenek. Nagy baj, hogy a nyereség-
 jót követ követ, his ártókban jáspis, -nem volt vala.
 tek amda lee kőrül jár. Csontszék 2/2 ár és 1 lyuka
 tó, meg 1 szerkesztésgel foggyerregy származtatánya.
 kő-ártók. nyúlhegy, a többi össze szedte, tehát bi-
 sem rágyverek voltak.
 Alkalmilag legjellem a Szeretted Balid a Fel-
 szini gyűjtésnek lefolyait, csak nyasad nek ártók
 dolgot fogam megmenteni.
 Kérlés: én lesz 7 éva, h. cipőlem ont a sul-
 keresztes, 5 nyugdíj-készítmény elutasították már, meg
 kénytelen beadni a határidet.
 Ha találkozol Bandival, és Deák Gáborral, M.
 Kissel, szeretettel üslelem éket és ha megismered egy-
 ri derek hallgatást, ösösi Balival, meligen kshel-
 tón.
 Szives figyelmedet ism éltelendhítem a közösen
 a Szinte barátságával élek.

Marton, Márton

11. kép. Roska Márton levele 1955-ből

Különböben? Az idén voltam a mély ponton: sehol se kaptam elhelyezkedés
 még malter-, téglahordónak sem s nyugdíjam is csak május 1. -től van h
 500 frt., de a feleségem is káp 18 frtot s úgy alküdtünk meg, hogy miv
 ez éppen napi másfél kiflire való egyik nap 3 eszi meg az egészét, én
 a felet, a következő nap fordítva fogyasztjuk el. Most 56 éve voltam
 ilyen nyomorult helyzetben, de felderült az ég felettem s hittel-hisz
 hogy most is kitisztul. Csak egy a baj: a 77-t túlti a legényke!

Ha Deák Gábor jó honfitársammal összehoz 8 sors, mond meg
 neki, hogy a régi szeretettel: üslelem, kic:inyait puzzilom, felesége kez-
 osókolom.

Szeretettel üslellék, Bandi Leikem, s jót teszel velem, ha od
 haza jelenteni fogod tiszteletteljes kézcsókjalmat s ha vannak ki-
 osinyeid, azokat rendre-rendre megpuzzilod helyettem. Mert a szegényr
 nem szegény, csak rémségesen kellett lenni, de a gyermektelen Vregrég
 rettenetesen síván.

"a, mots apait, anyait leróttam s még egyszer üslellék!
 Bp. 1957. I. 2. Az öreg

Marton, Márton

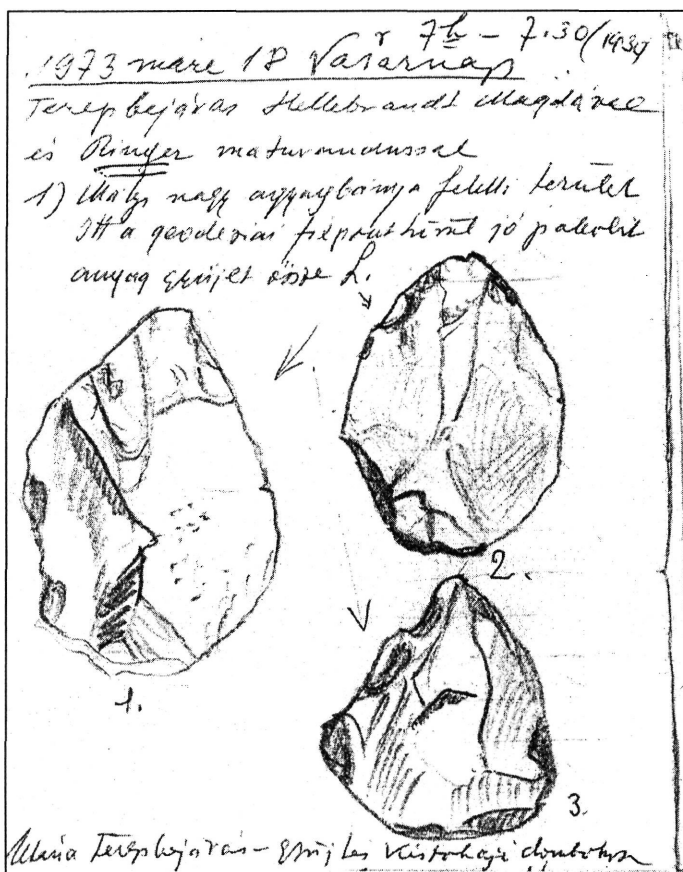
12. kép. Roska Márton 1957-es sora

Saad Andor a nyíltszíni telepeken, így az *Avastetõn* továbbra is rendszeresen gyűjtött, a Felsőszentgyörgyön: ltsz. 58.2.1., a Kühne szőlőben: 58.4.1., a Pergolák mellett: 58.5.1., a Tréki-Törökszőlőben: 58.3.1. A Kis-Csermőkén Gyurkó Gyula kertjében 1972-ben, s a Dolha hegyen, a Szeleta barlanggal szemben 1974-ben. Arka-Herzsaéuten mezolitleleteket talált Vértes László ásatásától keletre: 64.4.1., s a Fekete patak alacsony teraszán: 74.3.19. Saad Andor Arkán gyűjtött anyagát a korlátiakkal átadta a múzeumnak 1973-ban és 1974-ben. Egy-egy kőeszközt megtartott Mezőkövesd-Szőlődomb, Miskolc-Dolha hegy, Kőlyuk barlang, Arka, Eger-Kőporos lelőhelyekről. Ezeket 1985-ben felesége a múzeumba juttatta. Saad Andornak tanítványa és barátja volt Tóth Lajos kohómérnök, akivel együtt sok lelőhelyet bejárt. Tóth Lajos páratlan paleolitikgyűjteménye is a Herman Ottó Múzeumba került 1973-ban, s a 74.1.1–2135. leltári számon került nyilvántartásba.

Korlát-Ravaszyuktetõ leletei kapcsán kezdett levelezni Saad Andor Roska Mártonnal. Az első levél 1955-ös keltezésű (11. kép). Roska Márton kötődése Miskolchoz 1939-re nyúlik vissza. Ekkor a Fűtőház mellett egy őskori ház helyén ásatott, vaskori leletanyag került elő, például őrlelkő: 53.743.3. Roska Alsóábrányban is végzett feltárást, ahol bronzkori leleteket mentett meg: 53.370.1–3. számon került a gyűjteménybe. *Korlát-Ravaszyuktetõről* közölt Roska Márton jelentős durvaeszközös mezolitikot, de mint az 1956. I. 4-én kelt levelében írta, Korláton sohasem járt. Ennek a lelőhelynek az anyagát Saad Andor is összegyűjtötte, s a *Folia Archaeologica*-ban közölte 1958-ban. Vértes László a Ravaszyuktetõ nagy mezolitik telepének leleteit, vakarókat, pengéket, levélhegyszerű eszközöket Saad Andor rajzaival illusztrálta az őskörről írott könyvében. Az 1957-es levelében írta Roska, hogy a Tokaj-Hegyalját böngészte át a Földtani Intézet megbízásából, s akkor határozta el, hogy 44 év után elmegy Korlátra és vidékére. Gyűjtött is anyagot Tállyán és Megyaszón. Korlátot szerette volna hitelesíteni Arad megyei és Hunyad megyei, tehát a Fehér-Körös völgyében és Bikszádon (Szatmár megye) talált gazdag műhelyek feltárási tapasztalatai alapján. Korlátot ő, mint a levélben írta, chellessinek határozta meg. H. Breuil 1919-ben Kassán járt, s alsó cheuil-nek vélte a leleteket. Azt írta „Bármiként álljon a dolog: nem az a fontos, hogy nekem, vagy Breuilnek legyen igaz, a lényeg az, hogy valaki üssön a szeg fejére, de hogy ki legyen az, az mellékes.” Roska Mártont optimista alaptermészete segítette át a nehézségeken (12. kép). Deák Gábor 1999-ben, a múzeum fennállásának 100. évfordulóján, a múzeum barátainak rendezett ünnepségen mesélte, hogy Roskáék valósággal éheztek a 20. század ötvenes éveiben. Ő vitt nekik egy-egy disznótoros kóstolót. 1955, 1956, 1957, 1961. a Roska-levelek dátuma. Az utolsó levélben írta, hogy az elmúlt évben, tehát 1960. július 10-én volt 80 éves, és boldoggá tette, hogy a világ minden részéről köszöntötték. Ekkor már nem látott, a felesége írta a leveleket kézzel. Korlát-Ravaszyuktetõn 1959–60-ban Korek József és Vértes László ásatott, durva kovaipart találtak. Simán Katalin 1983–85. és 1992-ben végzett itt ásatást. 1956-ban Saad Andor a *földvárakat* látogatta sorra. Felsődobszán, Gibárton gyűjtött a felszínen késő bronzkori, pilinyi kultúrába tartozó cserepeket: 58.21.1–9., 58.18.1–11. leltári számúak. Jó érzékkel figyelt fel a különlegességekre, így az 58.19.1–4. leltári számú cserepeket a perei halmok melletti szántásban gyűjtötte. Abaújvárra 1956-tól járt ki, többször megfordult az 1970-es években Gábor Judit ásatásán. Kácson Örsúr várában gyűjtött, ltsz. 58.25.1., Cserépfalu-Majorvárban középkori cserepeket talált, ltsz. 58.24.1.

Felfigyelt a *kaptárkövekre*. Cserépfalu-Ördögtoronynál 1956-ban vaskori anyagot talált (58.23.1.). Az Ördögtorony alatt 1963-ban kora vaskori leleteket (63.50.1–10.), Cserépváralján a kaptárkő tövében 1960-ban középkori kerámiára figyelt fel. 1963-tól e

témában levelezett haláláig Mihály Péterrel, aki összegyűjtötte, feldolgozta és publikálta a magyarországi kaptárköveket a Pest, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi évkönyvekben. Mihály Péter 1972-es bulgáriai útjáról írt Saád Andornak, s örömmel tájékoztatta Madarában található fülkenyomokról. Saád Andor Mezőkövesd környékét járva bronzkori tűzikutyát, edénytöredékeket, agancskapát gyűjtött a Bosnyák dombon: ltsz. 63.52.1–5. Jegyzeteket készített még mezőkövesdi körzeti orvosként a riolittufába mélyített *barlanglakásokról*. Ekkor lett figyelmes Szalóki Márton szomolyai kőfaragó domborműveire. Szalóki a barlanglakás bejáratának barokk ízlésű kaput faragott, a külső és belső falakon alakos domborművek sorakoznak, feliratok olvashatók, s mellettük 1928 és 1930-as évszám. Saád fényképfelvételei 1944-ben készültek. Megdöbbentő látvány volt, s ezért még később is kutatott a szobrász után. 1964-ben Bene Vince közölte vele levélben, hogy Szalóki Márton kedvtelésből faragott, s bár szobrászmesterséget tanult, mégis földművelésből élt. 1930–35. között halt meg, körülbelül 60 éves lehetett.

13. kép. Noteszlap a mályi terepjárásról

Az 1970-es években Saád Andor kis noteszekbe írta megfigyeléseit. Például 1973. március 18-án Hellebrandt Magdával és Ringer Árpáddal a Mályi téglagyár feletti agyagbánya területét járta be (13. kép). Nézzünk meg egy pár lapot az 1973. májusi

bejegyzésekből: „4-e. Miskolc-Tapolca Leányvár bejárása Gádor Judittal és Hellebrandt Magdával. 18-a. Dobosi Violának megmutatta a Bűdöspest melletti barlangot, a Kistokaj, Mályi, Sajóbábony lelőhelyeket. Gádor, Hellebrandt és Tóth Lajos vettek részt. 21-e. Edelényben leletmentés, Gádor, Hellebrandt részvételével. 23. Tiszabábolna-Homokbánya, leletmentés Hellebrandt Magdával. 24. Boldva, ref. templom megtekintése Gádorral és Hellebrandttal. 27. Boldogkőváralja. Dévay Ferenc leletbejelentésére mentünk ki. A Diósgyőr-Tapolca barlangot 1973-ban együtt ásattam dr. Saád Andorral. Tudásvágya 40 év után is töretlen volt. Az előkerült leletanyag értékeléséhez konzultáltunk Kretzoi Miklóssal” (14. kép).

14. kép. A Diósgyőr-Tapolca barlang anyagával Kretzoi Miklós, Saád Andor és Tóth Lajos.
Fotó: Broczkó Tamás

Sűrű volt a program, abban az időben sok leletbejelentés érkezett az öreg múzeumépületbe. Saád Andor mindeközben foglalkozott történelmi nagyságokkal, így Rákóczi Zsigmond csontmaradványaival, Teleki Blanka életútjával, Déryné Széppataki Róza és Johanna miskolci emlékével. A háromi temetőben felkutatta a *Fazola család* vas síremlékeit és bevitte a kohómúzeumba Schalkház Lipóhoz. Noteszéiben leírva olvashatjuk Tecla Fasola (megh. 31. X. 831.), Carolina Vlkolin (1819–1854) sírfeliratát. Vaslapokból készült címeres síremléke volt Karl Ritternek, 1867-es évszámmal, kőobeliszk vaskerítéssel egy másik Karl Ritternek (1838–1845). Ezeket is bevitte az őskohó múzeumba, és 1968. június 30-án Vlkolinszky János sírfeliratos vastábláját is, a síremlék már eltűnt. Vlkolinszky a háromi vasgyár ellenőre volt, s 1868-ban halt meg. A felirat Clara Vlkolinszky (+1854) síremléke mellett hanyódott. A háromi temetőben 1967-ben látta Topiczer Győző főművezető vasszekrényes síremlékét, melyen a kereszt már csonka volt. 1822–1896-ig élt. Bizonyos, hogy a gyár történetének feldolgozásához ezek az emlékek és adatok felbecsülhetetlen értékűek.

Helytörténeti jelentőségűek azok a feljegyzések, melyeket a mezőkövesdi temetőben végzett. 1849-es honvéd síremlékek feliratait rögzítette, melyekhez hozzáírta a parókián levő anyakönyvek adatait. Így például Dufpand Gyula L. számú huszár ezredbeli százados a kápolnai csatában megsebesülve meghalt. Az anyakönyv szerint 27 éves nőtlen fiatalember volt. Zelenkay Ferenc utászkarai főhadnagy elveszett a kápolnai ütközetben február hó 27-én 1849. Az anyakönyv szerint 30 éves nőtlen volt. Kis Jókai Udvarnok Gyéza honvéd százados Mezőkövesd alatt veszett el február 28-án 1849. élete 26. tavaszán. Rokonai állították a síremléket. Az utolsó bejegyzés: Itt nyugszik Pongrácz Antal 1848/49-i honvéd főhadnagy. Meghalt 1880. április hó 8-ik napján. Emlékkül állította a hazafias kegyelet.

Utolsó évtizedeiben Saád Andort a temetők gondozása foglalkoztatta. Szerette volna műemlékké nyilváníttatni az avasi temetőt, s gondolt arra is, hogy érdemes lenne kőtárat kialakítani benne. Fontosnak tartotta az elődök emlékének ápolását. Sokat tett azért, hogy a Szeleta barlang keleti falára, Herman Ottó tiszteletére emléktábla került.

2002 tavaszán lesz 25 éve, hogy Saád Andor nincs köztünk, de tevékeny élete és humánuma máig hat. Ő, és a hozzá hasonló emberek ma már Miskolc város gyökereit jelentik, melyből kibontakozhat egy egészséges légkörű, kulturált jövő.

IRODALOM

Dobrossy István

1999 Miskolc írásban és képekben. 6. 143–145.

Hellebrandt Magdolna

1977 Dr. Saád Andor (1904–1977). A HOM Közleményei. 16. 149–151.

1977 Saád Bandi bácsi. Észak-Magyarország. 1977. március 27. 7.

Vértes László

1965 Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. Budapest

DR. SAÁD ANDOR PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE

- 1927 Die Ergebnisse der Ausgrabungen in der Istállósköer Höhle im Jahre 1927. Die Eiszeit. Leipzig. 97–98.
- 1929 A Bükk hegységben végzett újabb kutatások eredményei. Archaeológiai Értesítő, Budapest. 238–247, 375.
- 1930 Ein Fall von Kannibalismus aus der Neolithzeit in der Istállósköer Höhle (Ungarn, Bükk-gebirge). Die Eiszeit, Leipzig. 107–110.
- 1934 Előzetes jelentés a Diósgyőri-barlangban végzett ásatásokról. Barlangvilág. 12–19.
- 1934 Újabb kutatások a Diósgyőri-barlangban. Barlangvilág. 52–54.
- 1935 A Diósgyőri-barlang felsődiluvialis kőeszközei és faunája. (Az őslénytani részt Gaál István dr. írta.) Dolgozatok, Szeged. 56–75.
- 1951 A Miskolc környéki ősemberkutatásról. Természet és Technika, novemberi szám

- 1955 A Szeleta-barlang 1947. évi kutatásának eredményei. *Folia Archaeologica*. 15–21.
- 1955 A miskolci Avas ősrégészeti problémái. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 8–12.
- 1956 A borsodi Bükk ősembere és az avasi probléma. *Borsodi Szemle*. I. 104–121.
- 1956 A szomolyai kaptárkö ügyében. *Észak-Magyarország*, 1956. november 25.
- 1958 A kaptárkövek védelmében. *Természettudományi Közlöny*. 12. szám. 561–562.
- 1959 Újabb gyűjtések eredményei a Korlát melletti Ravaszlyuktetőn. *Folia Archaeologica*. 3–11.
- 1960 Herman Ottó és a bükki ősemberkutatás. *Borsodi Szemle*. 3. szám. 182–185.
- 1962 Die Szeleta-Höhle bei Miskolc (Ungarn). *Archaeologische Zusammenfassung von dr. A. Saád. Herman Ottó Múzeum Kiadványa*.
- 1963 A kaptárkövekről. *Heves megyei Múzeumok Közleményei. Az Egri Múzeum Évkönyve*. 81–93.
- 1964 A kaptárkövekről. *Borsodi Földrajzi Évkönyv. Miskolc, V.* 70–78.
- 1964 A Korlát melletti Ravaszlyuktetőn végzett gyűjtéseim eredményei. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 6. 5–10.
- 1965 Korek Józseffel *Denkmaler der frühmittelalterlichen Imkereien am Fuss Bükkgebirges – Die Fragen der Felsen mit Bienennischen. ActaArchHung XVII.* 369–394.
- 1966 Megoldott rejtély. *Természettudományi Közlöny*. 9. szám. 419–421.
- 1969 Emlékek Dérynéről és hűgáról, Széppataki Johannáról. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 8. 74–75.
- 1970 Újabb adatok az arkai Herzsarét későpaleolitikus kultúrájához. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, IX. 8–14.
- 1970 Rákóczi Zsigmond csontmaradványainak vizsgálata. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve IX.* 171–186.
- 1971 Teleki Blanka kufsteini várfogsága és szobor önportréi. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 9. 67–76.
- 1972 Adatok a kaptárkövek eredetének, korának és rendeltetésének meghatározásához. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XI. 105–119.
- 1972 Egy érdekes adat a bükki barlangkutatás hőskoráról. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 10. 26–28.
- 1972 Gr. Teleki Blanka két önportréja. *Művészettörténeti Értesítő*. 3. szám. 254–256.
- 1973 A felszabadulás előtti Mezőkövesd. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 12. 76–83.
- 1974 Hellebrandt Magdolnával A Diósgyőr-Tapolca barlang feltárása. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 13. 10–15.

GEDENKEN WIR DR. ANDOR SAÁD

Im Jahre 1971 hatte ich Dr. Andor Saád kennengelernt (Abbildung 1), als pensionierter Arzt kam er mit uns zu den berühmten archäologischen Fundorten, um Funde zu retten. Von 1920 an war er Augenzeuge der Grabungen in den Höhlen des Bükkgebirges. 1925 grub er mit Jenő Hillebrand die Höhle von Mexikó aus. Das Bild wurde in den 1940er–1950er Jahren angefertigt (2. Abbildung). Mit Aufmerksamkeit verfolgte er auf dem Berg Avastető die Erschließung der Feuersteingruben (Abbildung 3), befasste sich auch später mit den archäologischen Fundarten des Berges Avas und verfasste 1955 darüber einen Artikel. In der Höhle von Diósgyőr-Tapolca grub er 1932–34, dann als Mitarbeiter 1973 (Abbildung 14). Sein handschriftliches Material mit Fotografien übergab er im Jahre 1973 dem Museum. Darunter sind Fotos von der Grabung in Tapolca (Abbildung 4), in Muhi (Abbildung 5–6) und bei der Höhle von Istállóskő (Abbildung 7–9)

zu finden. Andor Saád grub im Jahre 1947 mit János Nemeskéri zusammen in den Höhlen Vidróczky, Kőlyuk und Szeleta. Ihn befasste sehr die Abstammung des Menschen, mehrere Briefe wechselte er mit Andor Thoma. Auf dem Berg Avastető sammelte er auch in den Jahren nach 1970 in den als Fundorte bekannten Weinbergen. Wegen dem Handwerk von Korlát-Ravaszyuktető mit groben Werkzeugen wechselte er Briefe mit Márton Roska. Über die fachlichen Fragen hinaus sind diese Berichte freundschaftlich gestimmt. Andor Saád befasste sich mit den Erdwällen, mit verschiedenen Steinen, er sammelte urzeitliche und mittelalterliche Funde von unbekanntem und von heute schon bekannten Fundorten. Diese Funde brachte er dann ins Museum. In den 1970er Jahren trug er seine Feststellungen in Tagebücher ein. Er schrieb die Teilnehmer, die Funde, die Rettungen und die Grabungen zusammen. Hier kann man über die Familie Fazola und die herausragenden Gestalten der Eisenherstellung des 19. Jahrhunderts lesen, zumeist im Zusammenhang mit den Grabinschriften. Eine ortsgeschichtliche Beziehung haben die im Friedhof von Mezőkövesd aufgezeichneten Inschriften auf den Grabsteinen der ungarischen Honvédsoldaten von 1848-49, zu denen er auch die in der Matrikeln enthaltenen Angaben herausgesucht hat. In seinen letzten Jahren beschäftigte ihn sehr die Betreuung der Friedhöfe. Er hielt diese Pflege der Erinnerung an die Vorfahren für wichtig. Er unternahm viel, damit an die östliche Wand der Szeleta-Höhle die Gedenktafel zu Ehren von Ottó Hermann angebracht wurde.

Im Frühjahr 2002 wird es 25 Jahre her sein, dass Dr. Andor Saád nicht mehr unter uns weilt, doch wirkt sein aktives Leben und sein Humanismus bis zur Gegenwart.

Magdolna B. Hellebrandt